

АКАДЕМИЯ НАУК ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ЕЖЕГОДНИК ИСТОРИИ ЛИТВЫ

ГОД 1988

ВИЛЬНИУС «МОКСЛАС» 1989

INSTITUTE OF HISTORY
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE LITHUANIAN SSR

THE YEAR—BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1988

VILNIUS

1989

INSTITUT FÜR GESCHICHTE
DER AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER LITAUISCHEN SSR

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1988

VILNIUS

1989

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1988 metai

VILNIUS „MOKSLAS“ 1989

MBBK 9(TL)

Li237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Alfonsas EIDINTAS, Vida KNIURAITĖ, Vacys MILIUS, Leonas MULEVICIUS, Rita STRAZDONAITĖ (sekretorė), Tamara TARSILOVA, Adolfas TAUTAVICIUS, Irena VALIKONYTE, Regina ŽEPKAITE (vyr. redaktoriaus pavaduotoja)

Redakcijos adresas:
232600 Vilnius, Kosciuškos 30

Išleista pagal LTSR MA Istorijos instituto užsakymą

L 0503020908—239 Z—89
M 854(08)—89

© LTSR MA Istorijos institutas, 1989

IN MEMORIAM

ANTANAS KUČINSKAS (KUČAS)
(1900.10.14—1988.04.28)

1988 m. balandžio 28 d. Putname, JAV, mirė lietuvių istorikas Antanas Kučinskas (Kučas).

A. Kučinskas (Kučas) gimė 1900 m. spalio 14 d. Šakių aps. Lekėčių vls. Juškų kaime. Baigęs Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją, Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto Filologijos skyriuje studijavo istoriją. Studijas baigė 1927 m., 1938 m. parašė monografiją apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Kęstutį. Už šią studiją jam suteiktas daktaro vardas.

A. Kučinskas (Kučas) žinias gilino Prancūzijoje, Nansio ir Grenoblio universitetuose ir gavo teisę dėstyti prancūzų kalbą. Baigęs Lietuvos universitetą, 1927—1938 m. dirbo Marijampolės Marijonų gimnazijos ir mokytojų seminarijos istorijos mokytoju, 1939—1940 m. paskirtas Šiaulių berniukų gimnazijos direktoriumi, vėliau — Kauno V gimnazijos mokytoju, Kauno IV mokyklos direktoriumi. Mokytojavo ir vokiečių okupacijos metais. 1943 m. kovo 16 d. vokiečių okupacinė valdžia suėmė A. Kučinską (Kučą) ir kartu su kitais lietuvių inteligentais įkalinė Stuthofo koncentracijos stovykloje.

1945 m. buvo išlaisvintas iš stovyklos ir kurį laiką gyveno Varšuvoje, Paryžiuje. 1946 m. persikėlė į JAV ir nuo 1947 m. pradžios profesoriavo Skratono universitete. Gyvendamas emigracijoje, išleido šiuos svarbesnius darbus: „Už spygliuotų vielų“—1950 m., „Amerikos lietuvių istorija“—1971 m., „Arki-vyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius“—1979 m. ir kt. Padėjo rengti „Lietuviškąją enciklopediją“, aktyviai bendradarbiavo spaudoje.

Ypač sunki dalia A. Kučinsko (Kučo) laukė paskutiniaisiais gyvenimo metais. Liga prikaustė jį prie patalo, net neleido sužinoti apie vėl atgimstančią Lietuvą.

A. Kučinskas (Kučas) į mūsų istoriografiją įėjo darbais iš viduramžių Lietuvos. Skaitytųjų gerai žinomi paskutiniaisiais metais Lietuvoje naujai išleistas jo darbas, skirtas Žalgirio mūšiui (rinkinyje „Vytautas Didysis“. V., 1988), ir viena didžiausių studijų „Kęstutis. Lietuvių tautos gynėjas“, pirmą kartą pasirodžiusi Kaune 1938 m.

Mokslininko kelią A. Kučinskas (Kučas) pradėjo dar tik formuojantis mokslinei Lietuvos istoriografijai, tuo metu, kai praktiškai kiekvienas darbas buvo šios srities „balta dėmė“. Todėl buvo būtina tinkamai pateikti savo tyrinėjimus: jie turėjo būti populiariai išdėstyti ir privaloma sąlyga — mokslinis naujumas. Reikėtų iš karto pažymėti, kad A. Kučinsko (Kučo) darbą šiuo atžvilgiu galima laikyti pavyzdžiu.

Jo studija apie Lietuvos didįjį kunigaikštį Kęstutį buvo pirmas darbas, skirtas šios asmenybės veiklai nušviesti. Nors autorius rėmėsi daugeliu kitų tyrinėtojų, rašiusių apie tai, tačiau visgi kaip neabejotiną privalumą reikia pažymėti darbo išsamumą. Nauja faktų analizė leido kitaip pažvelgti į visą XIV a. Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Tai nebuvo atskirų mažai tarpusavyje kontaktuojančių valstybių suma, o vientisas gana gerai funkcionuojantis organizmas. Tuo metu Lietuvą valdžiusios galvos Algirdas ir Kęstutis ne tik kontroliavo visos valstybės veiksmus, bet ir patys aktyviai sprendė svarbiausius uždavinius.

A. Kučinskas (Kučas) vertino didžiojo kunigaikščio Kęstučio nuveiktus darbus humanizmo prasme. Todėl asmuo, kurio veiklai skirta studija, išėjo išties žmogiškas, su savo stipriomis ir silpnomis pusėmis. A. Kučinskas (Kučas) ypač akcentavo Kęstučio veiklą Vakaruose. Ne be jo nuopelnų šiuolaikinėje istoriografijoje Kęstutis pagrįstai laikomas lietuvių tautinės politikos reiškėju.

Gana simboliška, kad svarbiausi velionio darbai naujai išleisti jo mirties metais. Jie dar kartą primena mums A. Kučinsko (Kučo) nuopelnus mokslui, patvirtina seną, bet nesenstančią tiesą: žmonės miršta, tačiau visados išlieka jų geri darbai.

A. Nikžentaitis

PAULIUS GALAUNĖ

(1890.01.25—1988.10.18)

Paulius Galaunė — dailėtyrininkas, muziejininkas, dailininkas, pedagogas — gimė 1890 m. sausio 25 d. Pagležiuose (Ukmergės raj.). Jo gyvenimas ir kūrybinė veikla sudaro ištisą mūsų kultūros epochą. Jis dėjo muziejinio darbo praktikos ir teorijos, nacionalinės dailės istorijos ir kritikos, kultūros paminklų apsaugos pamatus.

1910—1913 m. P. Galaunė studijavo Peterburgo psichoneurologijos instituto Humanitarinių mokslų fakultete, 1910—1914 m. lankė Dailės skatinti draugijos mokyklą, Konstantino Juono tapybos studiją Maskvoje. Kartu su Peterburge studijavusiais draugais P. Rimša, J. Zikaru, V. Jomantu su grafikos darbais dalyvavo Vilniuje rengiamose pirmosiose (V, VII, VIII) lietuvių dailės parodose, 1911 m. lietuvių spaudoje („Lietuvos žiniuose“, „Aušrinėje“ ir kt.) pradėjo rašyti dailės klausimais, rinko duomenis apie 1831, 1863 m. per sukilimus išvežtus į Rusiją Lietuvos kultūros turtus. Jų grąžinimo reikalais iš Vilniaus (1919 m.), o susikūrus Lietuvos Respublikai, iš Kauno (1921 m.) vyko kaip įgaliotinis ir ekspertas į Maskvą ir Petrogradą. 1915 m. grįžęs iš Rusijos, P. Galaunė įsijungė į kultūrinę veiklą: mokytojavo Vilniaus ir Kauno gimnazijose, dėstė piešimą Aukštuosiuose piešimo kursuose, 1925—1940 m. meno istorijos disciplinas Kauno, 1940—1955 m. Vilniaus universitetuose, Vilniaus dailės institute. Tuo pačiu metu (1920—1925 ir 1930—1936 m.) dirbo Valstybinėje archeologijos komisijoje, rūpinosi architektūros paminklų restauravimu, rinko eksponatus komisijos įsteigiam Valstybiniam muziejui, kuriam ir vadovavo, kartu dirbo Kauno muziejuje konservatoriumi. P. Galaunė — vienas iš Lietuvos meno kūrėjų draugijos organizatorių. Kaip Plastikų sekcijos sekretorius, kartu su jos pirmininku J. Vienožinskiu organizavo pirmąsias ekspedicijas liaudies meno rinkti, rengė pirmąsias parodas. 1923—1924 m., gaudamas Švietimo ministerijos stipendiją, studijavo Paryžiaus Luvro muziejuje muziejininkystę. Grįžęs į Lietuvą, paskiriamas M. K. Ciurlionio galerijos direktoriumi. Daug energijos atidavė šiai galerijai statyti, ekspozicijoms tvarkyti, M. K. Ciurlionio kūriniams iš privačių kolekcijų rinkti ir restauruoti, katalogams rengti. 1936—1940 m. buvo Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus, vėliau, iki 1949 m., — Kultūros muziejaus direktorius. Jo dėka čia sukaupti vertingi profesionaliosios ir liaudies dailės fondai, muziejus tapo mokslo tiriamąja įstaiga, metodiniu centru, kuriantis kraštotyros muziejams. P. Galaunė išvedė Lietuvos meną į tarptautinę areną: buvo lietuvių dailės parodų užsienyje — Italijoje (1925 m.), Skandinavijos šalyse (1931 m.), Čekoslovakijoje (1935 m.) — organizatorius, kartu su kitomis Europos valstybėmis Lietuva dalyvavo tarptautinėse parodose Paryžiuje (1927, 1935, 1937 m.), Berlyne (1938 m.), Niujorke (1939 m.). P. Galaunė rengė ir leido ekspozicijų, parodų katalogus, leidinius lietuvių ir užsienio (švedų, danų, norvegų, prancūzų) kalbomis muziejininkystės klausimais, bendradarbiauvo italų, prancūzų, lenkų, rusų, latvių spaudoje.

Labai svarbūs P. Galaunės nuopelnai Lietuvos dailėtyrai. Jis parašė apie 20 veikalų, daugiau kaip 400 mokslinių publikacijų, straipsnių įvairiais Lietuvos meno, kultūros klausimais. Studijomis „Lauras Gucevičius“ (1920 m.), „Ekslibrisas Lietuvoje (XVI—XX šimtmečiai)“ (1926 m.), „Tapytojas Juozas Oleškevičius“ (1927 m.), „Vilniaus meno mokykla“ (1928 m.) jis praplėtė lietuvių dailės są-

vokos istorines ir geografines ribas, parodė, kad jos ištakos nesiriboja XX a. pirmosiomis lietuvių dailės parodomis, bet siekia daug gilesnius amžius.

Vienas iš svarbiausių P. Galaunės nuopelnų — lietuvių liaudies meno tyrinėjimai. Jo plunksnai priklauso sintetinis, visas liaudies dailės šakas apimantis veikalas „Lietuvių liaudies menas“ (1930 m.). Tai iki šiolei nepalengktas darbas, kuriuo, tyrinėdamas liaudies meno apraiškas gretimų tautų dailės paminklų kontekste, rasdamas bendrų dėsnų, praplėtė nacionalinės dailės suvokimą. Didžiulis indėlis į mūsų kultūrą yra P. Galaunės 1956—1968 m. parengti šeši liaudies meno albumai. Juose išsamiai pristatytos atskiros lietuvių liaudies meno šakos: keramika, skulptūra, medžio drožyba, tapyba ir grafika (1970 m. už juos P. Galaunė apdovanotas Lietuvos TSR respublikine premija).

Daug jėgų ir kūrybinės energijos P. Galaunė skyrė lietuviškos knygos kultūrai kelti. Kaip aistringas bibliofilas, jis buvo vienas iš „XXVII knygos mėgėjų draugijos“ iniciatorių ir kūrėjų, prisidėjo prie knygos estetinio lygio kėlimo, pats kūrė viršelius, knygos ženklus, surinko ekslibrisų kolekciją, sukompaktavo daugiau kaip 10 tūkstančių knygų biblioteką, kurią padovanojo Kauno M. K. Ciurlionio dailės muziejui.

Paulius Galaunė mirė 1988 m. spalio 18 d. Kaune. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

Z. Z e m a i t y t ė